

Heemkundige Kring

MAGAZINE

Dr. Croquet - Walem

nummer 32 - lente 2014

Colofon

Dit magazine is een uitgave van de vzw Heemkundige Kring Dr. Croquet Walem

vzw Heemkundige Kring Dr. Croquet Walem

Kloosterstraat 76 | B-2800 Walem
www.heemkundewalem.be
info@heemkundewalem.be

Jaargang 9, nummer 32, lente 2014

U kunt lid worden door overschrijving van 8 euro op rekeningnummer 733-2426000-60. Dan krijgt u de volgende nummers van ons tijdschrift in uw bus.

Redactie en medewerkers van dit nummer:

Richard Hofmans, Hugo Rom, Jan Van Buggenhout, Tom Van Buggenhout, Pieter Van Der Veken, Sabine Van Malderen, Kris Verreth

Inhoud

Editoriaal

Inbraak en moordpoging in de pastorie van Waelhem in 1854

Onderzoek naar de sagenmotieven in Mechelen en omgeving

Gouden Sint-Cecilia

111 jaar in het nieuws: inhaling Baron en Barones Coppens

Mercator-atlas lag te Walem vier jaar in nachttafelschuifje

110 jaar in het nieuws

Het molenhuis

Verklaring foto voorpagina

De Walemse pastorie

Onze ereleden

Bijzondere dank aan:

Jan Aerts
Bert en Martine Bellon-Loiselle
Jan Bergé
M. Boterman-S. Bosschaerts
Karel Caelen
Christiane Carpentier
Pieter De Laet
H. De Ridder
Paula De Waerhert
Els Gilon
E. Goyvaerts
Grandeco NV - Grouwet-Vervliet
Groep Gilon BVBA
Clara Honsia
Pieter Janssens
André Laurens
Dokter Jo Liekens
Walter Marivoet
Eddy & Annabel Merckx-Tanghe
Frank Michiels
Jacques Morrens
Paul Morrens
Eugeen Nauwelaerts
Dirk Nuyts
Bart & An Ooghe-Poot
Eddy Op de Beeck
Peeters-Van Laer Schrijnwerkerij
Jaak & Lea Poot-Janssens
Alex Ressler
Hugo Rom
Frans Rymenams
Theo Schroeven - M. De Vos
Stad Mechelen
Karel Vaes
Gerard Van Damme
Bouwwerken Dirk Van de Brul
Dierenarts Bart Van der Kuylen
Pieter Van der Veken
Gina Vandoorne (Slagerij Gina)
Gaby Van Genechten
Stefaan Van Malderen
Van Moer-Van Hoof
E. Vansant
Eric Verbiest
Fons Vercammen
Vriendenkring De Zonnebergen

Bedankt, Jan!

Dankbaarheid is het gevoel dat overheerst als we denken aan Jan Van Buggenhout, van wie we op 2 februari zo plots afscheid hebben moeten nemen en die we nog zo graag bij ons hadden gehouden. Jan werd 'heemkundige' toen Hugo Rom in 2005 een bondgenoot zocht om 800 jaar parochie Walem te herdenken met een fototentoonstelling en allerhande andere activiteiten. Jan gooide zich in het avontuur, motiveerde nog een aantal mensen en de viering werd een succes.

Daarna was iedereen, en Jan in de eerste plaats, het erover eens dat al het verzamelde materiaal niet mocht verloren gaan. De heemkundige kring werd geboren en er kwam een dik fotoboek over 800 jaar Walem, een boek dat Jan quasi alleen samenstelde. Daarna publiceerden we dit tijdschriftje, nog enkele boeken en organiseerden we regelmatig tentoonstellingen en 'fundraising'-eventjes. Steeds stond Jan klaar om het gebeuren te trekken of er minstens zijn volledige medewerking aan te verlenen. Nooit deed je tevergeefs een beroep op hem.

We zijn Jan erg dankbaar, in de eerste plaats omdat hij onze plichtsbewuste archivaris is geweest - hij stond in voor het beheer van zo'n 8500 digitale bestanden, foto's en ingescande documenten, en daar kwamen er nog bijna dagelijks bij. Daarnaast had hij in zijn bureau kasten vol met tijdschriften, boeken en allerhande nuttige en minder nuttige documentatie. Als je een foto nodig had, was er maar één adres: Jan wist precies wat er in de beeldbank zat en wat je er niet kon vinden. Het ging dan zo: "Jan, Marcel De Haes is overleden. Ik ga daar iets van in het tijdschrift zetten. Heb je een foto van hem?" Jan antwoordde dan na 1 seconde nadenken op zijn rustige manier: "Ja, die staat op een foto van de bedevaart naar Scherpenheuvel." Hij typte het trefwoord 'bedevaart' in en prompt verscheen er een foto met Marcel op. Toegegeven: soms moest hij hard zoeken maar vinden deed hij steeds... Na een crash van zijn computer was hij even behoorlijk van de wijs maar hij ging er hardnekkig tegenaan om alles te recupereren en - ik weet niet hoe -, hij slaagde erin, ongetwijfeld na enkele slapeloze nachten.

We zijn Jan vooral ook dankbaar omdat hij steeds de motivator en sterkhouders achter de heemkundige kring Dr. Croquet was. Jan verkoos de laatste jaren geen echte bestuursfunctie meer op te nemen maar we noemden hem - schertsend, maar niet slecht bedoeld - het schaduwkabinet. Hij slaagde erin op een serene manier zijn collega-Croquetters zijn mening te laten kennen en tot de orde te roepen als ze wat begonnen te dagdromen en de actie uitbleef. Als hij vond dat het echt de spuigaten uitliep, verhief hij even zijn stem - net lang genoeg om indruk te maken - en hernam onmiddellijk daarna zijn serene houding. Maar Jan had eigenlijk die stemverheffing niet nodig: hij dwong zo al respect af. Wat compleet onvervangbaar is, is Jans 'langetermijngeheugen': zijn kennis van de gebeurtenissen en de inwoners in Walem in de tweede helft van de vorige eeuw. Hij wist gewoon veel!

Hij was ook altijd geïnteresseerd geweest in het jonge volkje; hen kennis bijbrengen was zijn streven. Daarom had hij voor onderwijzer gestudeerd en was na zijn schoolcarrière met vormselcatechese begonnen. Ook via de heemkring zag hij de kans met jongeren te werken: bij elke tentoonstelling zorgde hij ervoor dat een namiddag werd voorbehouden voor een bezoek door de laatste jaren van de lagere school. Hijzelf leidde hen rond en gaf hen uitleg op kindermaat.

Maar meer nog dan een mede-Croquetter was Jan voor ons allen een vriend, een zeer bijzonder man; we zullen de herinnering aan zijn energieke aanpak met ons meedragen bij de organisatie van de tentoonstelling van dit najaar, waarvoor hij al heel wat had voorbereid, en waarvan hij, al jaren geleden, gezegd had dat hij die niet meer zou halen: niemand geloofde dat toen maar hij heeft het geweten...

Stel het wel, Jan, en kijk gerust over onze schouders mee of we goed werk leveren...

kv

Inbraak en moordpoging in de pastorij van Waelhem

Voorjaar 1854. De Vlaamse kranten berichten over een reeks gebeurtenissen, volgend op een inbraak in de pastorij van Waelhem.¹ Wat is er precies gebeurd?

Deel 1: Inbraak en poging tot moord

Kerstmis 1853. Tijdens de vroegmis dringt een booswicht via het keldergat binnen in de pastorij van Waelhem, in die tijd bewoond door E.H. Jozef Van Asbroeck. Tijdens de inbraak is enkel de broer van de pastoor aanwezig. Bij een confrontatie met de inbreker krijgt de broer een aantal messteken toegediend. Het slachtoffer kan zich eerst verschansen in een kamer en daar de noodklok van de pastorij luiden. Met de inbreker op de hielen vlucht de broer vervolgens naar een zolder waar hij schreeuwend een passerende vrouw kan waarschuwen. De inbreker neemt de vlucht en weet te ontkomen door de velden. De verwondingen van de broer blijken gelukkig niet dodelijk te zijn. Een stukje actie:

Den

broeder van den eerw. heer pastor bevond zich alleen in de pastory; na eenig gerucht in den kelder gehoord te hebben, ging hy zien wat er te doen was. Op den ondersten keldertrap zag hy eenen kerel voor zich staen, gewapend met een groot mes. Op de vraeg welke dezen gedaen wierd: « Wat hy in de pastory kwam doen? » antwoordde hy: « Dat zal ik u wel laten zien! »

Daerop had eene bloedige worsteling plaets, in de welke den booswicht verscheydene wonden met zyn geducht wapen, aen den hals, aenzigt en hand van zynen tegenstrever toebragt. Dezen ongelukkigen, de dood voor oogen ziende, smeekte den vreed-aerdigen, dat hy hem het leven toch niet zou ontnomen hebben, belovende al de sleutels te geven. Door deze woorden een weynig bedaerd, ging den ellendeling met zyn slagtoffer naer de keuken, alwaer hetzelve de gelegenheid vond van te vlugten, terwyl den eersten licht wilde ontsteken. Den broeder van den eerw. heer pastor bevond zich dan in een ander vertrek; met de eene hand hield hy de deur gesloten en met de andere deed hy het klokje klinken, dat zich boven op de pastory bevind; doch, gevoelende dat hy niet langer kon wederstaen, vlugtte hy naer de aenpalende stalling, klimt op eene ladder en trekt dezelve naer zich op den zolder: daer begon hy door eene opening der pannen te roepen dat er dieven in de pastory waren, hetwelk gelukkig door eene vrouw gehoord wierd, die aenstonds naer de kerk liep om dit bekend te maken.

Uit: Den Denderbode, 8 januari 1854.

Deel 2: Aanhouding van de inbreker en een medeplichtige

De gendarmen arresteren vrij snel Petrus (Francies) Maes, pas enkele maanden vrij uit de gevangenis. Twee jaar tevoren was hij dienstbode geweest bij de koster van Waelhem. Bij de inbraak was hij zijn kiel kwijtgeraakt en tijdens het gevecht had de broer van de pastoor de uiteinden van zijn halsdoek getrokken. Kiel en halsdoek vormen nu twee ontegensprekelijke bewijsstukken. Bovendien herkennen de broer en getuigen van de vluchtende inbreker zijn rijzige gestalte en lange zwarte baard. Maes wordt opgesloten en zal uiteindelijk in de gevangenis bekennen. Daarna zal hij tevergeefs proberen zelfmoord te plegen.

— Den aengehouden kerel, verdacht van den pleger te zyn der pooging van moord op den persoon van den broeder van den pastor te Waelhem, heeft zyn schelmstuk beleden, doch zonder het minste teeken van berouw. Den beschuldigen heeft gepoogd zich in het gevang te doen verstikken, met zyn bed in brand te steken. Maer, men is het in tyds gewaer geworden, en men heeft den booswicht in de onmogelykheid gesteld van zulks nog te vernieuwen.

— Heden verneemt men dat den pligtigen Francies Maes is genaemd, en als dienstbode, over twee jaren, by den koster van Waelhem had gewoond.

Een blad kondigt wegens den aengehouden die gepoogd heeft zich in het gevang om te brengen, het volgende af:

Op den oogenblik dat hy aengehouden wierd, droeg den beschuldigen eenen wollen halsdoek, waarvan de beyde eynden ontbraken. De stukken van den halsdoek, welke in de handen van het slagtoffer gebleven waren, by zyne worsteling met den moordenaar, kwamen nauwkeurig overeen, in vorm en kleur met den halsdoek van den aengehoudenen.

Uit: Den Denderbode, 12 maart 1854.

Afzonderlijk van Maes, wordt de zestienjarige E. Van Swaen gearresteerd op verdenking van medeplichtigheid. Van Swaen is een ex-celgenoot van Maes en beiden hadden zich na hun vrijlating samen in Boom gevestigd. Hoewel er initieel geen bewijzen tegen Van Swaen zijn, probeert deze in de gevangenis contact te zoeken met zijn spitsbroeder die in een ander celblok zit opgesloten. Door een stommitieit laat Van Swaen zijn communicatie met Maes verlopen via een bewaker die hij voor een medegevangene houdt. Het duurt niet lang voor blijkt dat Van Swaen mee was gegaan op strooptocht en tijdens de inbraak op de pastorij van Waelhem buiten de wacht hield. Tijdens een confrontatie van Maes en Van Swaen krijgen beide ruzie en praten ze elkaar verder aan de galg..

Van Swaen was aengehouden, omdat hy op hetzelfde tydstip, met Maes de gevangenis van St-Bernard verlaten had, en zy te Boom hunne verblyfsplaets genomen hadden. De twee kamaraden zaten nu te Mechelen, zonder van elkander iets te weten. Van Swaen vermoedde het, en toen hy eens eenen persoon, langs zyn gevangenhok zag gaen en denkende dat het eenen medenbroeder was vroeg hy hem, of hy niet wist, dat ook zekeren Maes achter de traliën zat.

Den aengesprokenen was zoo vertrouwelyk, dat Van Swaen inlichtingen nam, of Maes voor dezelve zaek, als hy vast gezet was. Den anderen beloofde zynen kameraed te helpen, en de boodschap over te brengen.

Jammer! den aengesprokenen was eenen wachter van het huys, die zich haestte er den direktieur van kennis te geven.

Uit: Den Denderbode, 2 april 1854.

*Boven:
De pastory van Walem vóór de verbouwing van de dienstwoning aan de linkerzijde (1937).*

*Rechts:
Aanzicht langs de linkerzijde van de pastory na 1937 - de noodklok berijdt zich burenaan.*

Deel 3: Reconstructie van de misdaad en proces

Ook in 1854 werd als onderdeel van het onderzoek voorzien in een reconstructie van de misdaad. Hiertoe worden beide misdadigers afzonderlijk naar de pastory gebracht, waar zij gevraagd worden om hun versie van de feiten te geven.

Petrus Maes heeft eyndelyk bekend, na dat hy zich geweldig vastgetoogen had, en dat hy in tegenwoordigheyd was gebragt van Van Swaen. De bekentenissen, die dezen laetsten gedaen heeft, hebben den beschuldigen in woede ontstoken, en om Van Swaen zwarter te maken, heeft hy gezegd, dat zy te samen sedert veertien dagen hadden rondgedwaeld, om te zien waer zy zouden kunnen stelen: dit echter loochent Van Swaen. Verleden vrydag, ten 2 uren des namiddags, is Maes, met de gendarmen, naer de pastory van Waelhem gebragt, vergezeld van den prokureur des konings en den regter van instruetie. Maes is eenen man van tamelyk lange gestalte, met eenen zwarten langen baerd; de gevangenis heeft hem veel verbleekt en vermagerd, zyn opzigt toont eenen schaemteloosen mensch aen. Zyn eerste gedacht is geweest, van door de glasruyten, boven de deur in hays te dringen.

Uit: Den Denderbode, 2 april 1854.

Deel 4: Veroordeling

In de vroege zomer van 1854 worden Maes en Van Swaen ter dood veroordeeld. Het bericht verschijnt zonder verdere uitleg tussen een reeks faits-divers. Hiermee eindigt de berichtgeving en valt het doek over deze zaak. We kunnen echter aannemen dat Maes en Van Swaen nooit effectief terechtgesteld zijn: tussen 1831 en 1860 werden in België immers geen executies uitgevoerd voor misdrijven van deze aard ("Diefstal met verzwarende omstandigheden").²

— P. Maes en E. Van Swaen, beschuldigd van diefte en moord-ooging in de pastory van Waelhem, zyn door liet hof van assisen van Antwerpen ter dood veroordeeld.

— Twee kindermeyden zyn woensdag namiddag in de Cité te Antwerpen aen 't vechten geraekt en de eene heeft de andere eenen vinger afgebeten.

Uit: Den Denderbode, 2 juli 1854.

pvdv

Referenties en noten:

¹ De getoonde artikelfragmenten over de inbraak komen allen uit *Den Denderbode*, een dagblad uit de streek rond Aalst. Samen met vele andere lokale couranten wordt het digitaal aangeboden door het Stadsarchief Aalst (<http://aalst.courant.nu/>). Zoals uit de teksten blijkt, is dit geen primaire berichtgeving maar werden de berichten in *Den Denderbode* grotendeels overgenomen uit andere kranten (ondermeer *Handelsblad* en *Le Pricoursen* worden expliciet genoemd). Hieruit kan worden afgeleid dat deze zaak toendertijd breed door de Vlaamse kranten behandeld werd. De volledige artikelen over de inbraak in de pastory kunnen geraadpleegd worden via bovenstaande link (zoekterm: "Waelhem", jaarselectie 1854)

² Marleen Dupont, Licentiaatsverhandeling, Universiteit Gent, 2002.

“Onderzoek naar de sagenmotieven in Mechelen en omgeving”

(Lutgard De Wit, Leuven, 1956)

Bijna zestig jaar geleden voerde Lutgard De Wit onderzoek naar volksverhalen ('sagen') uit Mechelen en de aangrenzende gemeenten. Dit resulteerde in een licentiaatsverhandeling, die zij in 1956 verdedigde aan de faculteit Wijsbegeerte en Letteren van de K.U. Leuven. Deze thesis kan nog steeds geraadpleegd worden in de centrale universiteitsbibliotheek aan het Ladeuzeplein.¹ De hierin verzamelde sagen kwamen recentier ook terecht in de online beschikbare *Vlaamse Volksverhalenbank*.²

De auteur omschreef haar werk destijds als een ultieme poging om de laatste vertellers aan het woord te laten van een streek die “door haar ligging te zeer wordt meegesleurd door de moderne tijdsgeest”.

We gingen in deze verhandeling op zoek naar verhalen die werden opgetekend uit de mond van vertellers uit Walem. Er werden bijdragen gevonden van volgende personen, met vermelding van hun beroep en leeftijd in 1956: Nieke Clairbaut (boerin, 59 j.); E.H. Goetstouwers (pastoor, 68 j.); Fons Feremans (boer, 65 j.); Jan Feremans (boer, 65 j.); Jozef Feremans (boer, 75 j., zie foto); Sander Feremans (boer, 58 j.); Trees Feremans (boerin, 70 j.); Maria Van Rompacy (huisvrouw, 80 j.); Emma Verheyen (boerin, 53 j.) en ‘de meid van Rozendaal’ (70 j., geen vermelding van naam). Vermeldenswaard is dat ook van de door Mechelse geschiedenis en volkskunde gepassioneerde Jozef Uytterhoeven (‘bediende, 50 j.’) uit Mechelen een aantal sagen werden opgenomen. Zoals behandeld in nummer 28 van dit magazine, zou deze later in *De Brabantse Folklore* het artikel “Walem, het Heksendorp” publiceren (zie verder).³ Het valt bovendien op dat dit laatste artikel en de hier besproken thesis belangrijke stukken tekst en duiding (woordelijk) gemeen hebben. Op basis van de ons beschikbare bronnen kan hier echter geen verklaring voor gegeven worden.

Jozef Feremans rond 1956. Hij is een vaak geciteerd verteller in de verhandeling van Lutgard De Wit. Hoewel destijds woonachtig in het vlakbij gelegen Galgenberg, zijn zijn verhalen representatief voor, of gesitueerd op Walems grondgebied. De verdere levensloop van deze lokale verteller en zijn eventuele familiale banden met de andere vermelde Feremansen uit Walem, zijn ons onbekend.
(foto: Lutgard De Wit)

Lutgard De Wit identificeert voor Walem drie vaak voorkomende types sagenmotieven. Twee daarvan behoren tot de groep van **demonensagen**. De eerste heeft voornamelijk betrekking op de *framassons*. Zeer merkwaardig is dat deze enkel in Walem en Galgenberg doorgaans optreden als watergeesten die zich met behulp van een mosselschelp verplaatsen. Elders in de streek worden de *framassons* als luchtgeesten beschouwd. Dit gegeven wordt in verband gebracht met de ligging van Walem vlakbij de samenvloeiing van Nete, Dijle en Mechelse Vaart. Een mooi voorbeeld dat een groot aantal typerende verhaalaspecten bevat van de lokale framassonsagen (mosselschelp, muziek, afrijden van dieren, doornstruik) betreft volgende vertelling van Jozef Feremans:

De Ware dat was ne visser van over de Dele en die vent ging poeren. 't Was nacht, maar niet balkdonker. Terwijl dat hij daar aan het water zat hoorde hij aan den overkant een muziekmaatschappij, en gelijk dat hem daar benen zag kwamen ze over, maar ze zagen naar hem niet om. Dan gingen ze op de wei de beesten tempteren, en ze sprongen allemaal op een beest, op de kucien en de menttes, en ze reden daar heel wild mee rond, totdat die beesten heel wild en afgejakkerd waren. Ze waren echt afgereiden. De Ware dat was gene schrikvogel en die dacht: ik ga eens zien hoe die gekomen zijn. En als hij aan de plek kwam, waar ze over de Dele gekomen waren, zag hij daar een rietpijlje, en met ne zwarte garendraad was daar een mosselschelp aan vastgemaakt. 'k Laat dat gerust, dacht hij, en hij ging vaneer vissen. Dan kwamen die personen naar hem en ze vroegen: vriend, waar is onzen boot gebleven, wat hebt ge 'r mee gedaan? Niks antwoordde hij. Ge zijt welbedankt, en wat hebde geroen? 'k Moet ekik niks hebben zei hij. Ene zei: 'k zal ne zijde fular geven en in den dorenbuscht zal ik hem inhangen. Toen gingen ze terug naar hun mosselschelp, ze stapten er in, ze begonnen weer muziek te spelen en met het stromend water vaarden ze weg. Ze zeggen dat dat framassons moeten geweest zijn...

Een tweede cluster **demonensagen** is geassocieerd met de in die tijd nog in Walem aanwezige oude hoeves. Hoewel deze het decor vormen van zeer uiteenlopende met geesten en demonen verbonden verhaallijnen, bleek in de streek rond Mechelen destijds één verhaal zeer goed gekend. Dit werd in heel het studiegebied van de verhandeling in verschillende varianten gesitueerd op de Mostaardpothoeve of - in O.-L.-Vr.-Waver en Rijenam - op de boerderij 't Slaapt in 't Stro (te O.-L.-Vr.-Waver). Het verhaal handelt over geesten van soldaten die terugkeren om zich te wreken op een boer die hen bestolen heeft. In Walem zelf bleek echter naar verschillende van de oude hoeves verwezen te worden om het verhaalde, mogelijk geassocieerd aan de Frans-Duitse Oorlog van 1870-1871, te lokaliseren. Hieronder een variant verteld door Fons Feremans:

Op de Mostaardpothoeve vertellen ze dat het vroeger hard gespookt heeft. Toen woonde daar een zekere Moermans. Die boere is nu gekocht door het kasteel van Duffel. Op die boere was een leger, een korps en die hadden een kist vol goud geld. Die schat werd bewaakt door vijf soldaten, dat waren Fransen. Op een zekeren dag waren de soldaten die dat bewaakten zo zat en den boer van het bof kwam daar voorbij gereden met een kar mest. Hij zag die zatte soldaten daar liggen en hij smet zijn kar mest over die kas. Als die soldaten terug nuchter werden dan gingen ze overal zoeken, maar natuurlijk niet onder die mesthoop. Die mannen zijn dan alle vijf gefusilleerd. Later werd dan verteld dat iedere nacht die dode soldaten op de vorsten van het dak kwamen lopen, om den boer te bestraffen die de schuld was van hun dood...

Verder onderscheidt Lutgard De Wit voor Walem een belangrijke groep **toversagen**, inclusief vertellingen over heksen. Zij merkt op dat het aantal heksenverhalen in Walem niet significant groter is dan in de rest van de streek rond Mechelen. Tvenaars, heksen, hun attributen en “perten” blijken, samen met de beschermende werking hiertegen van het katholieke geloof, zeer populaire thema's te zijn geweest voor deze contreien. De enige in de verhandeling aanwezige verwijzing naar de reputatie van Walem als heksendorp blijkt opnieuw van Jozef Uytterhoeven te komen. Allicht is gericht onderzoek wenselijk om na te gaan of de vandaag bestaande connotatie van Walem als heksendorp op nog andere gronden berust dan het lokaal goed verspreide, maar eerder anekdotisch dan wetenschappelijk opgevatte artikel van Jozef Uytterhoeven.⁴ Los van deze discussie kan tenslotte vermeld worden dat pastoor Goetstouwers Roozendaal aanwees als plaats waar heksensabatten plaatsvonden. Ter illustratie van dit thema nog enkele toversagen van lokale vertellers:

